

ВОЛОНТЕРСЬКА АКТИВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГА ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

VOLUNTEER ACTIVITY AS A PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PSYCHOLOGIST AND SOCIAL WORKER

У статті розглядається дослідження волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. «Волонтерство – це важлива школа життя, саморозвитку та зростання, яка допомагає формувати та виховувати себе як високодуховну, гуманну, ціннісно орієнтовану, культурну особистість із бажанням і здатністю творити у кращих гуманістичних традиціях і досягненнях людства». Вплив волонтерства на формування професійної й особистісної ідентичності молоді дуже великий у соціалізації самого себе та допомозі іншим. Ми визначили психологічні механізми процесу професійно-особистісного розвитку майбутніх психологів і соціальних робітників, для яких волонтерство є найефективнішим середовищем для їх запуску: доміную, інтеріоризацію, рефлексію. Сформована доміную дозволяє підтримувати в молодого спеціаліста – психолога та соціального працівника прагнення до професійного й особистісного розвитку, самовдосконалення. У результаті волонтерської діяльності у студентів психологів і соціальних працівників усе те, що осмислив, відчув, усвідомив, пережив, інтеріоризується ними як комунікативний, емоційний і професійний досвід. Інтеріоризація сприяє розвитку в майбутніх психологів і соціальних працівників особистісних гуманістичних якостей: емпатії, толерантності.

Волонтерська діяльність сприяє розвитку у психолога та працівника із соціальної роботи якості рефлексії та толерантності, оскільки волонтерська діяльність пов'язана з різними людьми: інвалідами, соціальними сиротами, тяжкохворими, дітьми з багатодітних сімей, літніми людьми. Волонтерство вчить студентів психологів і працівників із соціальної роботи гнучкості, умінню слухати та чути іншу людину, здібності з терпінням і повагою ставитися до позиції старої людини, дитини, до всіх, кому потрібна допомога.

Великий внесок у становлення теорії волонтерства, аналіз досліджень і публікацій теоретичних і методологічних засад зроблено українськими вченими (О. Безпалько, Н. Завєріко, І. Зверева, Г. Лактіонова); розглянуто організацію волонтерської діяльності у вищих навчальних закладах (З. Бондаренко, В. Кратінова, Т. Лях), роль волонтерства у професійному становленні соціальних працівників (О. Караман, Н. Ларіонова, О. Песоцька, С. Харченко); вивчено концептуальні основи педагогічно-професійної підготовки освітніх кадрів (О. Алексюк, В. Сагарда, А. Калська, М. Фірсов, Є. Холостова), мотиваційні чинники участі у волонтерській діяльності (Н. Трубникова, Н. Черепанова), проблеми волонтерства (О. Безпалько, Р. Войнова, А. Калська, Н. Комарова, С. Толстоухова).

Увага до волонтерської діяльності також знаходить відображення в дисертаційних дослідженнях, усе це свідчить про активі-

зацію теоретико-прикладного інтересу до даної проблематики. Автори дисертаційних досліджень використовують потенціал волонтерської діяльності для формування в майбутніх фахівців комплексу практичних навичок (А. Сафіна) і гуманістичних ціннісних орієнтацій, моральних цінностей (К. Іванова, Н. Морова, Н. Паделеро).

Водночас проблема волонтерської активності як аспекту професійного становлення психолога та соціального працівника розроблена ще не досить. Не конкретизовані сутнісні характеристики волонтерської активності, немає однозначності в розумінні аспекту професійного становлення психолога та соціального працівника, не визначені умови для формування готовності до професійної діяльності психолога та соціального працівника в разі включення у волонтерську активність.

Ключові слова: психологічний аспект волонтерської діяльності, професійне становлення психолога та соціального працівника.

The article examines a study of volunteering during a full-scale war. "Volunteering is an important school of life, self-development and growth, which helps to form and educate oneself as a highly spiritual, humane, value-oriented, cultural individual with the desire and ability to create in the best humanistic traditions and achievements of humanity". The influence of volunteering on the formation of the professional and personal identity of young people is very great in socializing oneself and helping others. We identified the psychological mechanisms of the process of professional and personal development of future psychologists and social workers, for whom volunteering is the most effective environment for their launch: dominant; internalization; reflection The formed dominant allows you to support the desire of a young specialist – psychologist and social worker for professional and personal development, self-improvement. As a result of volunteering, students of psychologists and social workers internalize everything they have thought about, felt, realized, and experienced as a communicative, emotional, and professional experience. Internalization contributes to the development of personal humanistic qualities in future psychologists and social workers: empathy, tolerance.

Volunteering contributes to the development of the quality of reflection and tolerance in psychologists and social workers, since volunteering is related to various people: disabled people, social orphans, the seriously ill, children from large families, old and elderly people. Volunteering teaches psychology students and social workers flexibility, the ability to listen and hear another person, the ability to treat the position of an old person, a child, and anyone who needs help with patience and respect.

Ukrainian scientists (O. Bezpalko, N. Zaveriko, I. Zvereva, G. Laktionova) made a great contribu-

УДК 316.061.213(477.72)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.46>

Юнг Н.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри практичної та клінічної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Кантарьова Н.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри практичної та клінічної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Атанова В.В.

студентка, спеціальність 231.
Соціальна робота,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

tion to the formation of the theory of volunteering, analysis of research and publications of theoretical and methodological foundations; organization of volunteer activities in higher educational institutions (Z. Bondarenko, V. Kratynova, T. Lyakh); the role of volunteering in the professional development of social workers (O. Karaman, N. Lariionova, O. Pesotska, S. Kharchenko); studying the conceptual foundations of pedagogical and professional training of educational personnel (O. Aleksyuk, V. Sagarda, A. Kapska, M. Firsov, E. Kholostova); motivational factors for participation in volunteer activities (N. Trubnikova, N. Cherepanova); problems of volunteering (O. Bezpalko, R. Voynova, A. Kapska, N. Komarova, S. Tolstoukhova).

Attention to volunteer activities is also reflected in dissertation research, all of which indicates the intensification of theoretical and applied inter-

est in this issue. Authors of dissertation studies use the potential of volunteer activities to form a set of practical skills (A. Safina) and humanistic value orientations and moral values (K. Ivanova, N. Morova, N. Padero) in future specialists.

At the same time, the problem of volunteer activity, as an aspect of the professional development of a psychologist and social worker, has not yet been sufficiently developed. The essential characteristics of volunteer activity are not specified, there is no clarity in the understanding of the aspect of the professional development of a psychologist and social worker, the conditions for the formation of readiness for the professional activity of a psychologist and social worker when included in volunteer activity are not defined.

Key words: psychological aspect of volunteering, professional development of psychologist and social worker.

Постановка проблеми. «Волонтерство – це важлива школа життя, саморозвитку та зростання, яка допомагає формувати та виховувати себе як високодуховну, гуманну, ціннісно орієнтовану, культурну особистість з бажанням і здатністю творити у кращих гуманістичних традиціях і досягненнях людства». Психологічний вплив волонтерства на формування професійної й особистісної ідентичності молоді дуже великий у соціалізації самого себе та допомозі іншим. Ми визначим психологічні механізми процесу професійно-особистісного розвитку майбутніх соціальних робітників, для яких волонтерство є найефективнішим середовищем для їх запуску: домінанту, інтеріоризацію, рефлексію. Сформована домінанта дозволяє підтримувати в молодого спеціаліста прагнення до професійного й особистісного розвитку, самовдосконалення. У результаті волонтерської діяльності майбутній соціальний робітник усе те, що осмислив, відчув, усвідомив, пережив, інтеріоризує як комунікативний, емоційний і професійний досвід. Інтеріоризація сприяє розвитку в майбутніх соціальних робітників особистісних гуманістичних якостей: емпатії, толерантності. Рефлексія – це механізм, що дозволяє молодому фахівцю із соціальної роботи та психології виявити цінності та смисли волонтерської діяльності, навчитися вирішувати професійно-соціальні завдання. Волонтерська діяльність сприяє розвитку в молодого спеціаліста із соціальної роботи якості рефлексії та толерантності, оскільки волонтерська діяльність пов'язана з різними людьми: інвалідами, соціальними сиротами, тяжкохворими, дітьми з багатодітних сімей, літніми людьми. Волонтерство вчить молодих спеціалістів гнучкості, умінню слухати та чути іншу людину, здібності з терпінням та повагою ставитися до позиції літньої людини, дитини, до всіх, хто потребує допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені розглядали професійно-особистісний розвиток як безперервний процес самороз-

витку особистості, самовдосконалення, орієнтований на високі досягнення у професії, та відзначали багатоплановість і складність цього феномену. О. Билков, Є. Бондарівська, О. Бодальова, В. Бондарева, Л. Куликова, Н.В. Кузьміна, О. Маркова, Н. Шмельова, Є. Рогов та інші досліджували професійно-особистісний розвиток майбутніх соціальних робітників.

Н. Шмельова розглядала професійно-особистісний розвиток як інтегративний, динамічний процес залучення до професії. Це процес новоутворень, коли відбувається поступове набуття значущих навичок, опанування професійних знань, набуття професійно значущих характеристик на тлі розвитку базових якостей людини.

Кожен психологічний механізм професійно-особистісного розвитку має змістову та динамічну характеристику, він дуже специфічний. У механізмах професійно-особистісного розвитку майбутніх соціальних робітників психологи виділяють:

- екстеріоризацію й інтеріоризацію (розглядали Л. Виготський, О. Леонтьєв);
- рефлексію (розглядали О. Асмолов, І. Кон, В. Зінченко, В. Слобідчиків);
- надситуативну активність (розглядав В. Петровський);
- зсув мотиву на мету (розглядав О. Леонтьєв).

Ми визначили психологічні механізми процесу професійно-особистісного розвитку майбутніх соціальних робітників, для яких волонтерство є найефективнішим середовищем для їх запуску:

- домінанту;
- інтеріоризацію;
- рефлексію.

О. Ухтомський досліджував домінанту, що доводить та пояснює багато закономірностей розвитку та формування людської особистості, з погляду психологічного механізму, який «запускає» процеси професійно-особистісного розвитку майбутніх волонтерів.

О. Ухтомський розглядає домінанту, яка надає поведінці людини та психічним процесам спрямованість на виконання системної діяльності, яка формує орієнтацію, мотивацію, настанову, потребу особистості в реалізації цієї спрямованості. Вона є «<...> центром, довкола якого групуються вся діяльність, поведінка, творчість людини».

О. Ухтомський дав таке визначення: «домінанта – це тимчасово панівний осередок збудження в центральній нервовій системі, за якого сигнали, що знову приходять у центр збудження, посилюють осередок збудження, водночас спричиняють явище гальмування в іншій центральній нервовій системі, стають головними у відносинах з оточенням (середовищем)».

Активатором процесу професійно-особистісного розвитку студента гуманітарного вишу є волонтерська діяльність. Розглядаємо її як процес збудження, що триває в корі головного мозку, який змушує молодого спеціаліста реагувати на цей подразник. На початку волонтерської діяльності в майбутніх соціальних робітників з'являється інтерес, ця діяльність дозволяє реалізувати ініціативність, активність, амбіції студентів. Вироблення проаналізованої й отриманої інформації із внутрішніх програм організму веде до досягнення максимальної самостійності дій, більшої незалежності від середовища. Це відбувається зі збільшенням розмаїття видів і форм волонтерської діяльності, з ускладненням цієї діяльності, у проведенні та підготовці акцій, із проявом самостійності внаслідок складної внутрішньої роботи та рефлексії.

Домінанта – це «стратегічний» напрям соціальної діяльності молодого фахівця, «поле душевного життя», «вектор людського буття», за визначенням О. Ухтомського.

На думку С. Виготського, «будь-яка вища форма поведінки з'являється у своєму розвитку на сцені двічі – спершу як колективна форма поведінки, як функція інтерпсихічна, потім як функція інтрапсихічна, як відомий спосіб поведінки». Під час розгляду досліджень учених припускаємо, що в майбутнього фахівця із соціальної роботи в освітньому просторі під впливом деяких умов відбувається його внутрішній розвиток.

О. Леонтьєв уважає, що інтеріоризація – це процес змін, за якого зовнішнє діє через внутрішнє. Він розглядав механізм взаємопереходу розвитку особистості в суспільстві в системі спільної діяльності особистості, за якого зовнішня взаємодія переходить «усередину» та визначає індивідуальну психологічну своєрідність. Процеси всередині особистості, її свідомості, специфічно трансформуються – вербалізуються, збагачуються, скорочуються, стають здатними до розвитку.

Постановка завдання. Експериментально дослідити ефективність впливу волонтерської активності як психологічного аспекту формування професійних якостей психологів і майбутніх соціальних працівників, визначити психологічний зв'язок між професійними якостями становлення студентів психологів і соціологів та включенням їх у волонтерську діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити волонтерську активність як психологічний аспект професійного становлення студентів психологів і соціологів.

Для досягнення поставленої мети було проведено емпіричне дослідження на базі ФПСР ОНУ ім. І.І. Мечникова. У дослідженні брали участь студенти кафедри соціальної роботи та кафедри клінічної і практичної психології 1-го, 2-го та 3-го курсів очного та заочного відділень. Середній вік випробуваних – 19 років. Загальна вибірка учасників – 65 осіб. Студенти 1-го, 2-го та 3-го курсів навчання, які брали участь у практичній реалізації соціальних проєктів, у волонтерській діяльності.

Методи дослідження: теоретичний аналіз соціальної, філософської, педагогічної, психологічної та методичної літератури; методи психодіагностики.

Емпірично дослідження здійснювалося за допомогою таких психодіагностичних методик, як:

1. Опитувальник «Діагностика індивідуального заходу розвитку властивостей рефлексивності» (А. Карпов).
2. Методика дослідження ціннісних орієнтацій (М. Рокіч).
3. Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (О. Кравцова, Г. Солдатова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова).
4. Методика дослідження рівня емпатії (М. Юсупова).

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження формування системи ціннісних орієнтацій. На першому етапі дослідження ми вивчили формування системи ціннісних орієнтацій молодих спеціалістів – психологів і соціологів у процесі волонтерської діяльності. Є. Бондаревська, В. Сластенін, В. Серіков розглядали ціннісні орієнтації як основу мотивації активності студента, які можуть змінюватися у процесі діяльності, життя, спілкування.

Під час дослідження виявили ставлення студентів до волонтерської діяльності. Розглянули такі питання: наскільки молоді спеціалісти знайомі з волонтерською діяльністю, чи доводилося їм особисто брати участь у волонтерстві, чи є в них потреба та бажання розвинути в цій сфері.

Результати дослідження:

- 92% студентів першого курсу знайомі з основами волонтерської діяльності;
- 45% студентів брали участь у волонтерській діяльності під час війни;
- 67% студентів першого курсу визнають важливість, цінності волонтерської діяльності для суспільства, готові брати участь у волонтерстві;
- 33% студентів, на жаль, не виявили бажання долучитися до волонтерської діяльності, вважають, що вони потребують допомоги під час війни.

Під час бесід із студентами про зміст роботи психолога та соціального працівника, про професійні цінності, про гуманістичну орієнтацію волонтерства ми виявили, що 67% респондентів свідомо поділяють гуманістичні цінності, але 33% респондентів рішуче відкинули ці цінності, вони не бачать себе у соціальної праці, їх не цікавить ця спеціальність, вони вчаться у виші у зв'язку з тим, що є потреба у здобутті вищої гуманітарної освіти. Але 23% із числа опитаних студентів висловили припущення, що у процесі навчання та набуття досвіду приєднуються до волонтерської діяльності, особливо під час війни. 66% молодих спеціалістів розуміють складність професії соціального робітника, вони готові працювати з особами, які опинились у важкій життєвій ситуації; мають готовність і бажання усвідомлено та безоплатно допомагати людям.

Під час розгляду рефлексії як механізму формування майбутнього фахівця через прагнення студента до волонтерської діяльності, що допомагає активізувати процес професійно-особистісного розвитку, ми наблизилися до такої якості особистості, як рефлексивність. Ми досліджуємо рефлексивність за допомогою методики А. Карпова – «Визначення рівня рефлексивності». У Таблиці 1 розглянуто та проаналізовано результати дослідження студентів із погляду діагностики рівня рефлексивності.

У таблиці ми бачимо, що в результаті участі студентів у волонтерстві відбуваються зміни в рівні рефлексивності у студентів 1-го, 2-го та 3-го курсів: найбільшим став середній рівень, він становив 33,4% на 1-му курсі; 35,8% на 2-му курсі та 36,6% на 3-му курсі. Значно ско-

ротилася кількість студентів із низьким рівнем рефлексивності: на 1-му курсі 47,5%; на 2-му курсі 41,1%; на 3-му курсі 36,2%. Зросла кількість студентів з високим рівнем рефлексивності: на 1-му курсі таких 18,1%; на 2-му – 22,1%; на 3-му – 29,2%. За критерієм Фішера статистично виявили наявність відмінностей у рівні розвитку (низькому, середньому та високому) у студентів з щодо рефлексивності. Рівень рефлексивності у студентів, які беруть участь у волонтерстві, відрізняється від рівня тих, які не мають такого досвіду.

Висновки із проведеного дослідження

Аналіз результатів дослідження студентів 1-го курсу виявив, що більшість молодих фахівців знайомі з поняттям «волонтерство», брали участь у волонтерській діяльності під час війни, визнають важливість волонтерської діяльності для суспільства, готові брати участь у волонтерстві, але, на жаль, деякі студенти не виявили бажання долучитися до волонтерської діяльності, вважають, що вони потребують допомоги під час війни.

Усвідомлення студентами нових цінностей: відповідальності, чуйності, терпимості, бажання здійснювати волонтерську діяльність, готовності допомагати людям, сприяти розвитку толерантності, емпатії та рефлексивності, якостей особистості, які дозволяють молодому спеціалісту ефективно працювати, приносити користь суспільству. Водночас ми бачимо різницю в ціннісних орієнтаціях, професійно-особистісних якостях студентів, залежно від того, беруть участь у волонтерській роботі молоді спеціалісти із соціальної роботи або не мають досвіду у волонтерстві.

На наш погляд, студентам психологам і майбутнім молодим спеціалістам із соціальної роботи необхідно брати участь у волонтерській діяльності. Таким чином студенти формують базову якість – толерантність. Важливо у ЗВО створити умови для систематизації та розширення уявлень молодих фахівців про феномен толерантності, усвідомлення необхідності толерантності у взаємодії з іншими людьми, набуття практичного досвіду толерантної поведінки.

Волонтерська діяльність сприяє процесу цілеспрямованого розвитку емпатії. Серед

Таблиця 1

Аналіз результатів рівня рефлексивності студентів 1-го, 2-го та 3-го курсів із різним ступенем включення у волонтерську діяльність

Рівні рефлексивності	1-й курс %	2-й курс %	3-й курс %
Низький	47,5	41,1	36,2
Середній	33,4	35,8	36,6
Високий	18,1	22,1	29,2
Разом:	100	100	100

молодих спеціалістів 3-го курсу не було виявлено студентів із дуже низьким рівнем емпатії. Емпатія стала для студентів основною професійно необхідною якістю особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнілович Н. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України* : науковий журнал. 2012. Вип. № 2. С. 53–59.
2. Клімов Є. Психологія професійного самовизначення : навчальний посібник. М. : Академія, 2007. 301 с.
3. Лук'янова Н. Волонтерський рух в Україні – ефективний засіб реалізації державних програм у соціальній роботі з населенням. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : науковий журнал. 2009. Вип. № 2. С. 92–95.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави : національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін. Київ : НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.
5. Технологія волонтерської роботи в сучасних умовах / за ред. А. Капської. Київ, 2001. С. 31–32.
6. Настрої українців та дії під час повномасштабної війни Росії з Україною. *Gradus Research*. 2022. URL: https://gradus.app/documents/196/CitizensInWar_GradusKSE_31032022_ua_wu6mRyB.pdf.